

Prof. Dr. Cevat Heyet'in 'Varlık'ını Adadığı Azerbaycan ve Türk Milliyetçiliği

ESRA KÜRÜM^a

Geliş Tarihi: 08.05.2018 | Kabul Tarihi: 28.06.2018

Öz: Bu toprakların yetiştirip kendisine büyük hizmetler etmesiyle övündüğü isimlerden biri Prof. Dr. Cevat Heyet'tir. Cevat Heyet, 1925 yılında Tebriz'de doğmuş, 2014 yılında Azerbaycan'da vefat etmiştir. Yaşamı boyunca asıl mesleği olan tıp doktorluğu ile ettiği önemli hizmetler dışında edebiyat ve kültür sahasında da çok önemli işlere ve eserlere imza atmıştır. Azerbaycan halklarının ve bütün dünya Türklüğünün sorunlarının ortaya atılması ve çözümü noktasında yüzlerce esere ve faaliyete imza atmıştır. Heyet'in en önemli hizmeti ise 1979 yılında yayın hayatına başlayan Varlık dergisidir. İlk sayılarından itibaren "kültürel - sosyal dergi" olarak tanıtılmış ve sayfalarında edebi - medeni ve sosyal meselelere yer vermiştir. Yazılar genellikle dil, edebiyat, tarih ve medeniyete ilişkin konuları içermektedir. Türkçe ve Farsça neşrolunan derginin ancak yaklaşık %15'lik bir bölümü Farsçadır. Derginin en önemli amacı, siyasi bir manevra ile ikiye bölünmek istenen bir ülkenin bu iki parçasını ruhen, fikren tek şuurda ve milli bilinç dairesinde bir arada tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Cevat Heyet, Azerbaycan, Varlık, milliyetçilik, Türkçe, Türk edebiyatı.

a Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
esra-kurum@hotmail.com

Azerbaijani and Turkish Nationalism That Prof. Cevat Heyet Dedicated His 'Varlık'

Abstract: One name that these lands take pride in for raising and having his remarkable services is Prof. Cevat Heyet. Heyet was born in Tabriz in 1925 and died in Azerbaijan in 2014. Aside from his significant contribution throughout his life as a medical doctor in the profession, he also achieved great acts and works in the field of literature and culture. He had hundreds of works and actions for manifesting and solving the problems of the Azerbaijani people and all Turks. His most notable work is Varlık (meaning existence) journal that was first published in 1979. It was introduced as a “cultural – social journal” beginning from its first issues and deals with literary – civil issues. The essays are usually on the subjects of language, literature, history and civilization. While published in Turkish and Persian, only about 15% of the journal is Persian. The primary goal of the journal is to hold together two parts of a country intended to be divided through a political maneuver in a single national consciousness both spiritually and mentally.

Keywords: Cevat Heyet, Azerbaijan, Varlık, nationalism, Turkish, Turkish literature.

© Kürüm, Esra. “Prof. Dr. Cevat Heyet’in 'Varlık'ını Adadığı Azerbaycan ve Türk Milliyetçiliği.” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018), 171-187.

Giriş: Cevat Heyet Kimdir?

Dr. Cevat Heyet 24 Mayıs 1925 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir.¹ Masume ve Ali Heyet'in 10 evladının sekizincisi olarak dünyaya gelen çocuğa Cevad ismi verildi. Heyet soyadı ise Cevat Heyet'in babası Mirza Ali Heyet'ten gelir. Mirza Éli, birçok nüfuzlu heyetlere, cemiyetlere liderlik ettiği ve bu vesileyle faydalı işlere imza attığından; ayrıca (kozmografya) heyet âlimi olduğundan dolayı kendisine bu ad verilmiş daha sonra bu ad ailenin soy ismi haline gelmiştir.² Yaşar Ğarayev, "Heyet" soyadı için şunları söylemektedir:

*"Héy'et' soyadı her iki tayın son bir esrlik salnamesinde hem de "vehdet" remzinin ve elametini ifade élemiştir. Hele bizim yüzilliyin onuncu illerinin sonunda, Azerbaycanın o vaxtkı ağır ve böhranlı günlerinde İrandan Naxçıvana yardım getiren héy'etin başında doktorun atası, Möhterem Mirze Eli Héy'et dayanmışdı. Bizim esrde Türkiye ile me'névi yaxınlıĝ ve vehdet teşebbüslerinin önünde yéne de hemin görkemli ziyalını, ruhanını, şeyxi, müçtehidini görürük. 1919-cu ilde Osmanlılarla birge ĝurulan 'İttihadi İslam'a Osmanlılar terefinden Yusif Ziya Bey ve İran terefinden Eli Héy'et rehberlik étmiştir. İkinci Dünya müharibesinden sonra Pehlevi xanédanı vaxtında da İran- Türkiye dostluĝ ve medeniyet cemiyetinin ĝurucusu ve sedri yéne de Héy'etler seçeresinin başcısı Eli Héy'et olub."*³ Cevat Heyet'in babası devrinin büyük hukukçu âlim ve müçtehitlerinden Mirza Ali Heyet'tir. Mirza Ali, Mirza Taĝı Xan'ın oĝlu olup 1889 (şemsi 1268)'da Tebriz'de doğmuş ilk ve ortaokul eğitimini burada aldıktan sonra Necef şehrinde fıkıh ve usul

1 Meherrem Ğasımlı, *Doktor Cavad Héy'et*, "Yétmiş İlin İşığı", Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1995, s.3; Terané Tofiĝ Ğızı, *Bıçaĝ ve Ğelem*, "Bir Ömrün Salnamésı", Tehsil Neşriyatı, Bakı, 2000; Selahaddin Bekki, "Doktor Cevat Hey'et 75 Yaşında", A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.16, Erzurum, 2001.

2 Nizami Xudiyev, *Cavad Héyet Möcüzesi*, Bakü, 2005, s.24; Éynulla Medetli ve Nezaket İsmayılova, *Doktor Cavad Héy'et, Héy'et Ailesi ve Naxçıvan*, Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1995, s.122 vd; Terané Tofiĝ Ğızı, *Bıçaĝ ve Ğelem*, Bir Ömrün Salnamésı, Tehsil Neşriyatı, Bakı, 2000.

3 Yaşar Ğarayev, *Doktor Cavad Héy'et*, "İki Tayın Ağsaĝĝalı", Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1995, s.13.

derslerini devrin meşhur İslam âlimi Axund Molla Kazım Xorasanî'den ve içtihat derecesini ise Axund Şeriat İsfahani'den almıştır. Ali Heyet, devleti için birçok önemli vazifeler üstlenmiş ve nihayet 6 Ferverdin 1967 tarihinde 78 yaşındayken kalp rahatsızlığından vefat etmiştir.⁴ Doktor Cevat Heyet'in annesi Masume Hanım, Sultan Furuğ tayfasının başçısı, devrin tanınmış müçtehitlerinden Hacı Mirza Mehemed'in kızıdır. Doktor Cevat Heyet iki evlilik yapmıştır ilk evliliğini İstanbul'da ihtisas yıllarından sonra Ayten Hanımla; ikinci evliliğini ise Feride hanımla gerçekleştirmiştir⁵ Cevat Heyet'in ilk evliliğinden 4 kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu kızlardan Mehin ve Meral babalarının yolunu takip ederek doktor olmayı seçmişlerdir. Mehin İstanbul'da göz doktoru; Meral ise Amerika'da (Los-Angeles) diş hekimi olarak görev yapmaktadır.⁶ Meliha İstanbul'da tercümanlık Menije ise Tahran'da muhasebecilik yapmaktadır. Cevat Heyet'in Feride Hanım ile olan evliliğinden dünyaya gelen en küçük kızları Sanaz ise Azad İslam Üniversitesinin Bilgisayar bölümünü bitirmiştir. Cevat Heyet'in babası Ali Heyet'in 6'sı erkek 4'ü kız 10 çocuğu vardır. Kendisi de tıp eğitimi olarak başarılı bir cerrah olan Cevat Heyet'in hepsi yüksek tahsil alıp önemli devlet görevleri icra eden kardeşlerinden Yusuf ve Mustafa Beyler vali; Doktor Ziyaeddin Bey iktisat profesörü; Albay Doktor Mürteza Bey hem askeri hukukçu hem de hekimdir. En küçük kardeşleri Firuz Bey ise diplomat olup, Türkiye'de İran Başkonsolosluğu yapmış, ayrıca Eski İran Hariciye İdaresinde Türkiye üzerine uzmanlaşmıştır. Halen Amerika'da yaşamaktadır.⁷

Cevat Heyet, babasının Hamedan'daki görevi nedeniyle ilköğrenimine Hamedan'da başlamış, Tebriz'de devam etmiştir.⁸ Orta öğrenimini ise Tahran'da askeri okulda tamamlayan Heyet, yeteneği, merakı sayesinde bu okulları da birincilikle bitire-

4 Xudiyev, s.29

5 Xudiyev, s.139.

6 Xudiyev, s.139.

7 Xudiyev, s.106

8 Xudiyev, s.120.

rek 1941'de Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesinde okumaya hak kazanmıştır. Cevat Heyet'in yüksek tahsili Tahran İstanbul ve Paris'te geçmiş, 1952 yılında başarıyla tamamlanmıştır.

1. Cevat Heyet'in Çalışmaları

1.1. Tıbbi Çalışmaları

İlk cerrahi operasyonunu İstanbul Üniversitesi'nde (1946) gerçekleştiren Cevat Heyet, bir kısmı İran'da ilk defa olmak üzere birçok önemli ameliyat gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte nazari çalışmalarını da sürdürmüştür. 1956 yılında ilk nazari tıp incelemesi olan "Damarlarda Ğan Laxtalanması (Tromboz)"⁹ hakkında "Tromboflebit ve Mualicesi" adında bir monografya yazmış, 1965 yılında ilk tedris kitabı olan "Umumi Cerrahlık"; 1997 yılında ise "Cerrahiye Dersleri" adlı eserlerini yayınlamıştır.¹⁰ Cevat Heyet'in yüzden fazla makalesi dünyanın önemli tıp dergilerinde yayımlanmıştır.¹¹

Cevat Heyet Tahran'da gerçekleştirdiği çok mürekkeb ameliyatlar serisini devam ettirmiş, böbrek, safra kesesi, pankreas, karın ve göğüs boşluğu organları üzerinde 20 binden fazla başarılı ameliyata imza atarak İran'da ilmi transplantoloji, eksperimental tıp ve Kardiyocerrahiyenin esasını koymuş, inkişafına hizmet etmiştir.¹²

Tıp konusundaki çalışmalarıyla da İran'da önemli bir üne sahip olan Cevat Heyet, bu başarıya birçok zorlukları aşarak sahip olmuştur. Çünkü dönemin hâkim anlayışı tıbbi faaliyetlerini engellemekteydi. Ancak Cevat Heyet'teki çalışma isteği ve azmi her zaman olduğu gibi başarının kapılarının önünde sonuna kadar açılmasını sağlamıştır.

1952 yılında cerrahi mütehasısı olarak Tahran'a dönen Cevat Heyet, İşçi Sigortası Kurumunda ve 1953 yılında Tahran

9 Damarlarda Kan Pıhtılaşması.

10 Ğasımlı, s. 4 - 5.

11 Selahaddin Bekki, "Doktor Cevad Hey'et 75 Yaşında", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.16, Erzurum, 2001, ss. 287-293

12 Ehliman Emirasslanov, *Bıçağ ve Ğelem*, Veten Oğlu - Vetenin Sadığ Doktoru, Tehsil Neşriyatı, Bakı, 2000, s.81.

Üniversitesine bağlı Hidayet Hastanesi ve Adliye Hastanelerinin cerrahi kliniklerini kurmuştur¹³. İlk yıl cerrah olarak sonra klinik yöneticisi olarak vazife almıştır. 1961 yılında ise “Cavid” adlı bir hastane kurarak özel ameliyatlarını burada gerçekleştirmiştir.¹⁴ Cevat Heyet kendisinin ilk kapalı kalp ameliyatını 1954 yılında İran’da yapmıştır. İran’da ilk aort kapağı darlığı ameliyatını 1956 yılında ve İran’da ilk açık kalp ameliyatı 1962 yılında Cevat Heyet gerçekleştirmiştir. 1963 yılında Uluslararası Cerrahlik Cemiyetine İran’ın temsilcisi olarak seçilmiştir. 1968 yılında, İran’da insanlarda ilk defa böbrek nakli ve hayvanlarda kalp nakli ameliyatını gerçekleştirmiştir. Aynı yıl, İran’da ilk defa kalp kapağı değiştirme ameliyatını gerçekleştirmiştir. 1983 yılında, Paris Cerrahlik Akademisi Üyesi seçilmiştir. Tıp öğrencileri ve ilgilenen herkesin istifadesine sunabilmek amacıyla nazari çalışmaların ve makalelerin yayımlandığı Daneşe Pezeşki (Tıp İlimi) adında Farsça bir dergi çıkarmıştır. 1964–1976 yılları arasında iki ayda bir yayımlanan dergi, 12 yıl aralıksız neşredilmiştir. Cevat Heyet’in tıp konusunda yayımlanmış üç kitabı altmışı aşkın makalesi bulunmaktadır.

1.2. Kültürel Çalışmaları

Asıl mesleği cerrahlık olan ve bu sahada da önemli çalışmalara imza atan Cevat Heyet’in İran Türklüğü açısından en önemli vasfı Türk dili, edebiyatı, tarihi ve folkloru hakkında yaptığı çalışmalardır. Bir Türkolog kadar çok ve önemli çalışmalarda imzası bulunan Heyet, önemli üniversitelerin Türkoloji bölümlerinden de fahri doktora ve profesörlük unvanlarını da almıştır.¹⁵ Edebiyat ile olan münasebetini kendisi ile yapılan bir röportajda sorulan cerrahlıkla edebiyatı nasıl birleştirebilirsiniz sorusuna verdiği “Cerrahlik benim mesleğimdir, edebiyat ise aşkı, hayatım.” cevabıyla açıklamıştır.¹⁶

Cevat Heyet tahsilinin önemli bir kısmını memleketinden

13 M. Rıza Heyet, *Prof. Dr. Cevat Heyet, “Prof. Dr. Cevat Heyet’in Hayatı ve Eserleri”*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay. Ankara, 2005.

14 Ğasımlı, s.5

15 M. Rıza Heyet, s.14.

16 Xudiyev, s.41

uzakta Türkiye ve Paris'te tamamlamıştır. Bu süreç ona Batı'nın rasyonel düşüncesini ve objektif ilmî tetkikat alışkanlığını kazandırırken; onu anavatanının samimiyet, duygu ve köklülük hasletlerinden uzaklaştıramamıştır. Onu en güzel anlatan, Cafer Cabbarlı'nın "*Beyni kitap arasında Paris'ten, üreyi mizrağ ucunda Altay dağlarından alınmıştır.*"¹⁷ sözleridir. Heyet, batının rasyonel düşünce tekniği sayesinde edindiği donanım ile kendi tarih ve kültürünü incelemiş ama içinde doğunun bakir kalmış duygu dünyasını saklamış ve ışığını, enerjisini buradan almıştır.

1.2.1. Dil Konusundaki Görüş ve Çalışmaları

İslamî İnkılâbın ardından İran Türklerinin kültürel uyanışı adına yapılan çalışmalardan bir kısmı da dil üzerine olmuştur. Başta Cevat Heyet olmak üzere *Varlık* Dergisinde yazılar neşreden birçok yazar Azerbaycan dili konusunda görüş belirtmişlerdir¹⁸. Cevat Heyet'in dili tanımlayışı ise şöyledir: "*Dil insanlar arasında ünsiyet, anlaşma ve xaberleşmeni temin eder. Dil insanın duygu, düşünce ve isteklerini bütün incelikleriyle ifade eder ve yaşamağına imkân hazırlar. Bir cemiyeti millet seviyesine yükselden bağlantıların en güçlüsü dildir. Dil bir milletin kültür (medeniyet)'ünün aynası ve medeniyetinin en önemli tezahürü ve vasıtasıdır.*"¹⁹

Cevat Heyet'in en önemli çalışmalarından biri de Türk dilinin yeniden canlanması konusunda olmuştur. Cevat Heyet Azerbaycan dilinin tarihini, bu dilin oluşumuna iştirak eden etnik birlikleri, Azerbaycan dilinin dünya dilleri arasındaki yeri, Azerbaycan etnik arazisi ve şifahi edebiyatlarını inceleyerek İran'da Türk dili ile konuşan halkın sadece dili değil her bakımdan Türk olduğu kanaatine varmıştır.²⁰ Onun Türk diline

17 Selahaddin Xelilov, *Bıçağ ve Çelem*, Günbatan Fikirli, Gündoğan Duygulu Bir Sima, Tehsil Neşriyatı, Bakı, 2000, s.95.

18 Bu konuda bkz. M. A. Yaşar, "Danışık Dili, Yazı Dili", *Varlık*, S.2, 1358, Tahran, s.3; H. N. Altay, "Dilimiz Hağğında", *Varlık*, S.3-4, 1358,s.6 vd.; Hüseyin Sadıq, "Türkiye Üniversitelerinde Azerbaycan Dili", *Varlık*, S.13, 1359, Tahran; T. Pirhaşimi, "Noğta İşareleri", *Varlık*, S.14, 1359; Hamit Nitgi, "Azerbaycan Türkçesi Sözlüyü Hağğında", *Varlık*, S. 100-1, Tahran, 1996.

19 Cevat Heyet, "Yeni Dilcilik ve Dilimize Tatbiki Meselesi", *Varlık*, S. 100-1, Tahran, 1996.

20 Pervane Memmedova, "Varlık" Jurnalında Edebiyyat Meseleleri, Elm, Bakı,

yaklaşımı Hamit Nutki'nin şiirinde²¹ dediği gibi “*Türkî anamız, Farsî sevgilimizdir.*”dir. Ana dilinin kadimliği ve varlığının muhafaza edilmesi Cevat Heyet için çok önemlidir. Türk dilinin inkişaf ve tekâmül merhalelerini araştırmış bununla alakalı birçok makale neşretmiştir. Paniranistlerin, Azerilerin konuştukları dilin Türkçe değil de “Azerbaycan Dili” - mahalli dil, olduğunu savunan görüşlerine karşı çıkmaktadır. Azerbaycan halkının son bin yılda İran medeniyetine olan etkisi Farslar kadar belki de onlardan fazladır. Fars medeniyetinin inkişafında önemli role malik Azeri halkı Fars dili ve edebiyatını öz ana dilleri gibi sevip benimsemiştir ancak son yarım asırda bazı şovenistlerin bu samimiyet ve hüsnüniyetten su-i istifadeleri Cevat Heyet'i oldukça rahatsız etmiştir. Selçuklular ve halefleri, Türk diline Farslar kadar bağlı değildi, bu yüzden tarih boyunca Azerbaycan'ın dahi şairlerinin kaleme aldığı Farsça eserlerin bugün Fars milliyetçileri tarafından Türklerin aleyhine kullanılıyor oluşundan müteessiftir.²² Cevat Heyet Farsça kaleme aldığı “*Azerbaycan Türk Dilinin Adı ve Yeri*”²³ makalesinde Azerbaycan halkını ve varlığını inkâr etmek, adı ve sınırlarını yok saymak için sahte tarihi kaynaklara başvurulara dünya çapında ünlü âlimlerin eserlerinden elde ettiği delillerle cevap vermektedir. Cevat Heyet'in bu iddialı çıkışları matbuatta ona karşı görüşleri savunanlarca tepkiyle karşılanmış, aleyhinde iftiralara varan söylemlerin olduğu yazılar neşretmelerine neden olmuştur. Ancak Cevat Heyet, başlattığı mücadelesinde bu kadar başarılı oluşunu bu tür tahriklere karşı umursamaz ve yolundan dönmemeğe kararlılığına borçludur diyebiliriz.²⁴

Cevat Heyet, Varlık dergisinin ilk sayısında neşrettiği yazısında da Azerbaycan Türkçesinin tarihinden bahsetmektedir. Makaleye “Türk” sözcüğünün tanımını kökenini tarif ederek

2000, s.169

21 Bkz.Cevat Heyet, *Türklerin Tarih ve Medeniyetine Bir Bakış*, Aspoligraf, Bakı, 2009, s.161.

22 Memmedova, s.170-171.

23 Cevat Heyet, *Türk Dili ve Lehçelerinin Tarihi* Kitabından bir Bölme: Azerbaycan Türkçesinin Adı ve Mövgeyi Hakkında, *Varlık*, 1982, No:34, (Farsça).

24 Memmedova, s.172.

başlamaktadır. Türk kelimesi türemek sözcüğünden geldiği gibi kuvvet manasını da vermektedir. Bu kelime ilk defa bir devlet adı olarak, 6. yüzyılda Göktürk Devleti tarafından kullanılmıştır. İslamiyet'ten evvel Türkçe konuşan bütün topluluklara "Türk" denilmez, Oğuz, Kıpçak, Yağız gibi adlar alırlardı. Bu topluluklar İslamiyet'i kabul edip İran'a geldikten sonra "Türk" adıyla adlandırılmaya başlandılar.²⁵

Cevat Heyet, anadili üzerine çalışmalarını en çok da halkın 60 yıldan beridir yaşadığı arada kalmışlığı, özünü bilmezliği ortadan kaldırmak için yapmıştır. Bu durum, Memmedova'nın da verdiği örnek penceresinden bakılacak olursa daha net anlaşılabilir: Varlık dergisine bir okuyucu üzüntüyle, evine çocuğu ile ziyarete gelen bir ebeveynin, çocuğun Türkçe konuşması üzerine çocuğu azarlayıp Türkçe konuşursa terbiyesiz ve şahsiyetsiz olacağı iddiasında bulunması hadisesini aktarmakta bir nevi dert yanmaktadır. Cevat Heyet'in bu mektuba cevabı ise ana dilin bir milletin karakterini sağlamlaştırma ne kadar önemli olduğunu gösterir mahiyettedir:

*"Ana dili Allah vërgisi olduğu kimi, ananın da bir parçasıdır. Mektubdaki acı ve iyrenç veziyet 60 il süren, İranlı Türkler için üz garası sayılan faşist ve şovnist Pehlevi dövrününün yadigarıdır. Bu biçareler şahlığ réjiminde hâkim olan Farslaştırma siyaseti neticesinde özlerine yad olmuşlar. Onları ne Farslar tanıyır, ne de sizin kimi Azeriler özlerinden bilirler. Onlar iki camé arasında qalmış binamaza benzeyirler. Onlara o tayda manqurt, Türkiye'de dönək déyirler (...) Béle kiçik adamlar yél hansı terefe esse, o terefe eyilérler ve sonunda da bir yére çatmazlar."*²⁶

1.2.2. Folklor Çalışmaları

Cevat Heyet'in halk edebiyatı unsurlarıyla tanışıklığı ve önemini fark etmesi çocukluk yıllarından itibaren annesinin

²⁵ Cevat Heyet, "Azerbaycan Türkçesinin Tarihine Kısa Bir Bakış", *Varlık*, S.1, Tahran, 1979.

²⁶ Memmedova, s. 182.

küçükken söylediği laylalar²⁷, masallar ve bilmecelerle başlamıştır. Cevat Heyet küçük yaşta öğrenilen bu nağılların²⁸ terbiye ve edebî açıdan önemli olduğu kanaatindedir. Çünkü bu ürünler vatan sevgisi ve muhabbeti kazandırırken millete düşman unsurlara karşı düşman olmayı öğretmesi, ana dilin sözlerini benimseterek yaşamasını sağlamaları açısından da önemlidirler.²⁹

Cevat Heyet daha sonra bir araya toplayarak kitaplaştırdığı *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı* silsile makalelerine şu sözlerle başlar: *“Azerbaycan şifahi xalk edebiyatı dünyanın en zengin ve gadim xalg edebiyatlarından. Bütün xalglarda olduğu kimi bizde de evvelce şifahi xalg edebiyatı yaranmışdır. xalgımızın yarattığı dastanlar, nağıllar, nağmeler, atalar sözleri, latifeler, tapmacalar ve ‘aşışğ goşmaları nesilden – nesile geçerek hafızalarda yaşamışdır. Bedi’i söz san’atının bu sahasına xalk edebiyatı, él edebiyatı, ağız edebiyatı ve ba’zen de folklor déyilmişdir. Folklor xalk hikmeti, xalk biligi ve daha doğrusu xalk yaradıcılığı démekdir.”*³⁰

Cevat Heyet’in bu alandaki en önemli çalışması *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı* adlı eseridir. Eser silsile makaleler halinde önce *Varlık* dergisinde neşredilmiş³¹, ardından aynı adla kitaplaştırılmıştır. 1988 yılında Arap elifbası ile Türkçe olarak *Varlık* yayınlardan basılan eser³², 1990 yılında Nurabas Aslanov’un Kiril Alfabesine çevirdiği şekliyle ve Yaşar Karayev’in redaktörlüğü ile *Azerbaycan Devlet Neşriyatı* tarafından Bakü’de yayımlanmıştır.³³ Eserde destanlar devrinden başlayarak *Azerbaycan’ın* ve bilhassa *Güney Azerbaycan’ın* Halk bilimi tarihi incelenmiş, halk bilimi, aynı zamanda halk edebi-

27 Layla(y): Küçük çocukları yatırmak için söylenen ninni. Bk. Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s.813.

28 Nağıl: masal. Bk. Altaylı, s.903.

29 Cevat Heyet, *“Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı”*, *Varlık*, S.24, Tahran, 1981, s.43

30 Cevat Heyet, s.42

31 Cevat Heyet, *“Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı”*, *Varlık*, S. 24-36.

32 Bk. Cevat Heyet, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, *Varlık* Yay., Tahran, 1988.

33 Bk. Cevat Heyet, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, *Azerbaycan Devlet Neşriyatı*, Bakü, 1990.

yatı ürünlerinden örnekler, bilgiler verilmiş bunlarla ilgili tahlil ve yorumlarla okuyucu bilgilendirilmiştir.³⁴

1.2.3. Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri

Cevat Heyet sadece cerrah bıçağı ve yazar kalemi ile değil kurduğu dernek ve yardım köprüleri vasıtası ile de memleketine hizmet etme fırsatı bulmuştur. Cevat Heyet yazdığı yüzlerce makale ve eserlerinin yanı sıra öncüsü veya katılımcısı olarak birçok kültürel faaliyete katılmış, diline milliyetine ve kültürüne hizmet etme fırsatı bulmuştur. Bu faaliyetlerin ilki, 1956 yılında İran - Türk Dostluk ve Medeniyet Cemiyetini kurmasıdır. Diğer bir çalışması, 1993'te Tahran'da Türk Kültür Merkezini açmasıdır. Prof. Dr. Cevat Heyet'in babası Ali Heyet Türk ve Müslüman Ülkeler arasında bilhassa İran, Azerbaycan ve Türkiye arasında manevi kültürel ve edebi bağların oluşması için hayatı boyunca önemli çalışmalar yapmıştır. Ali Heyet evlatlarına da ve bilhassa ümit bağladığı Cevat Heyet'e bu ideali aşılamıştır.³⁵ Cevat Heyet aileden gelen bu teşvikin de yardımıyla 1993'te Tahran'da Türk Kültür Merkezi'ni açmaya muvaffak olmuştur.³⁶ Böylece Türk kültürünün İran'da tanınmasına ve Türk-İran dostluğunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.³⁷ Cevat Heyet'in milletine hizmet imkânı bulduğu bir başka konu Karabağ hadisesidir. Azerbaycan Türklerine yıllarca acılar yaşatan Ermeni baskılarına karşı Cevat Heyet de sessiz kalmamış çeşitli yollarla Kuzey Azerbaycan'daki kardeşlerine destek olmuştur. Cevat Heyet'in bu konudaki en önemli ve en çok ses getiren çalışması Karabağ savaşı sırasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e yazdığı mektuptur.³⁸ Cevat Heyet bu mektubu hangi şartlarda ve ne için yazmaya karar

34 Ali Kafkasyalı, *İran Türk Aşıkları ve Milli Kimlik*, Eser Ofset, Erzurum, 2007, s. 13.

35 Çasımlı, s. 14.

36 Tofığ Gızı, s. 10.

37 Bekki, s.288.

38 Mektup metninin tamamı için bkz: Cevat Heyet, "Doktor Cevad Héy'et'ten Cumhur Reisi Süleyman Demirel'e Mektup", *Varlık*, S. 92-1, 1994/1373, s.25; Bıçağ ve Çelem, Tehsil Neşriyatı, (Düzenleyen: Terane Tofığ Gızı), Bakı, 2000, s.189-194.

verdiğini şöyle anlatmaktadır: “Men yéne Bakı’ya gelmişdim. Bakı’da hem tibbi yardım, emeliyyat, hem de edebiyatçılarla görüşlerim var idi. Sonra burdan İrana gayıdarken eşitdim ki, Kelbecer gétđi. Bu hadise meni çox perişan étđi. Ve men o géce yata bilmedim. Oturdum ve o géce mektub yazdım. Néce yazdım indi xatırlamıram. Amma bilirem ki çox géyri-adi bir halda yazdım.”³⁹ Cevat Heyet 21 Kasım 1993 tarihli açık mektubunu gözyaşlarıyla halkına kurtuluş yolları bulabilmek için yazdığını ifade etmektedir. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına gönderilmiş olsa da mektubun etki dairesi oldukça geniştir. Cevat Heyet bu mektupla bütün Müslüman ülkelerin dikkatini ve itiraz seslerini yükseltmeyi amaçlamıştı. Mektup Süleyman Demirel’in şahsına gönderilmiş, bir nüshası ise İran İslam Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Dr. Elekber Vilayetî’ye gönderilmiştir.⁴⁰ Cevat Heyet Karabağ savaşı esnasındaki faaliyetleri yalnız yardım çağrısı boyutunda kalmamıştır. Cevat Heyet asıl mesleği olan cerrahlık ile de Karabağ’ın yaralarını sarmaya çalışmıştır. Tedavi için Azerbaycan’dan Tahran’a gönderilen 180 Karabağ yaralısına cerrahi yardımının düzenleyicisi olan Cevat Heyet, İran’da Karabağ Müslümanlarına Yardım Komitesinin başkanı olarak yaralıların ücretsiz olarak muayene edilmelerini sağlamış, tedavilerine iştirak etmiştir⁴¹.

2. Varlık Dergisi

Varlık Dergisi Cevat Heyet ile bir araya gelen birkaç aydın tarafından ilk kez 1979 yılı nisan ayında çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin kurucusu ve müdürü Cevat Heyet’tir. Derginin 12 yıl boyunca başyazarı Hamit Nutki olmuş vefatının ardından ise Cevat Heyet bu görevi üstlenmiştir. Derginin yazı işleri müdürlüğünü 2001 yılına kadar M. Rıza Heyet yürütmüş ardından İ. Refref devralmıştır. M. H. Şehriyar ise ilk sayılardan itibaren derginin şeref üyesi seçilmiştir. İlk sayılarından itibaren “kültü-

39 Xudiyev, s.127

40 Şevket Tağiyeva, *Doktor Cavad Héy’et*, “Doktor Cavad Héy’et’i Bize Doğma-laşdıran Nedir?”, Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1995, s.65.

41 Xudiyev, s.20; Şamil Gürbanov, *Doktor Cavad Héy’et*, “İmkanından Artıg İş Gören Adam”, Azerbaycan Neşriyatı, Bakı, 1995, s.92.

rel - sosyal dergi" olarak tanıtılmış ve sayfalarında edebi - medeni ve sosyal meselelere yer vermiştir. Yazılar genellikle dil, edebiyat, tarih ve medeniyete ilişkin konuları içermektedir. Türkçe ve Farsça neşrolunan derginin ancak yaklaşık %15'lik bir bölümü Farsçadır. Bu da Yukarıda sözünü ettiğimiz meselelerde Fars dilli okuyuculara bilgi verme amaçlıdır. İlk yayımlandığı yıllarda ayda bir defa çıkarılan dergi sonraları iki; daha sonra ise üç ayda bir yayımlanmaya başlanmıştır. Derginin tirajı ise yaklaşık iki bin nüshadır.⁴² Dergide bilhassa Heyet tarafından yayımlanan makalelerle Rıza Heyet'in de dediği gibi 80 yıl tatil edilmiş bir dil ve edebiyatın yeniden canlandırılıp uyandırılmasına çalışılmıştır.⁴³

Varlık dergisi ilk günden itibaren iki dilde (Türkçe ve Farsça) yazılar neşreden edebi, medeni ve bir hududa kadar da içtimai bir dergidir. Her ne kadar böyle bir derginin çıkarılması maddi imkânların yanı sıra dil, edebiyat ve tarih alanında uzman kişilerin bulunmasını icap ettirse de Cevat Heyet, böyle bir yayın neşretme kararı verdiklerinde sadece 4 ya da 5 kişilik olduklarını ancak ne pahasına olursa olsun başarmakta kararlı olduklarını belirtir. Cevat Heyet, aynı yazının devamında derginin nasıl ortaya çıktığını şöyle anlatmaktadır:

*"Bir gün aziz dostlarım Dođtor Hemid Nitđi, M. A. Ferzane, Rahmetlik Bulud Ğaraçorlu (Sehend), Rehmetlik Teymur Pirhaşimi, Rehmetlik A. Manzuri xamaney, savalan, Rehmetlik Ali Tebirizi, Rahmetlik Dođtor Hasenekli Katibi, Hasan Ađnami, ve belki daha bir neçe dostumuzu évimize davet étdim. Ve orada bu meséleni danışdığ ve démek olar ki o iclasda⁴⁴ Varlığ'ın temelini goyduğ."*⁴⁵

Aslında Cevat Heyet ve arkadaşları daha Varlık dergisini çıkarmaya başlamadan inkılâptan iki üç ay evvel Tahran'da

42 Memmedova, s.32; Bilgehan Gökdağ - M. Rıza Heyet, " İran Türklerinde Kimlik Meselesi" , *Bilig*, S 30, yaz-2004, s.68 -69; Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz yay. İstanbul, 2010, s.288.

43 M. Rıza Heyet, s.9.

44 İclas: Toplantı, bir meseleyi müzakere etmek için herhangi bir teşkilatın üyelerinin bir yere toplanması olayı.

45 Cevat Heyet, "Varlığ İyirmi Yaşında", *Varlık*, S. 107, Téhran, 1998, s.4.

yaşayan, anadili ve memleketine bağlı hemşerileri ile birlikte “Azerbaycan Cemiyeti” (Encümen-i Azerbaycan)⁴⁶ adında bir topluluk kurarak toplantılarında dil ve edebiyat sohbetleri gerçekleştirmişlerdir. Zira Varlık dergisinin çıkarılmasının kararının alındığı toplantıda Varlık dergisinin bu topluluğun yayın organı olarak işlev görmesi amaçlanmıştır, hatta derginin ilk birkaç sayısı da bu şekilde yayımlanmıştır.⁴⁷ Derginin ilk sayısında derginin yayımlanmasının gerekçeleri ve amaçları yazıcı heyeti imzasıyla şöyle nakledilmiştir:

İlmi ve tarihi baxımdan her bir xalğ muxtelif tarihi merhalelerde ayrı - ayrı xalğlarıyla müşterek tarihi ve medeni bağlılığı olduğu halde öz milli dil, ferheng ve hüviyetini saxlamağa hağlıdır.

Azerbaycan xalğı, tarix boyu, İran’da yaşayan ayrı ayrı xalğlarıyla birlikde vahid bir serneveste bağlı olduğu ve müşterek bir tarix ve medeniyet yaratdığı halde her bir asil xalğ kimi, öz milli varlığını dilini, ferhengini xaslet ve hüviyetini saxlamışdır.

Öz milli ferheng ve varlığına bağlı olmağ ve onu gorumag hęc zaman ve hęc bir şeraitde Azerbaycan xalğını, İran’ın siyasi, ictimai ve medeni tarixinde uhdesine düşen vazifeleri olduğca şeref ve bacarığ ile yérine yétirmağdan dali goymamışdır. Azerbaycan xalğı öz doğma dilini ve milli ferhengini daşdığı halde bütün “vahdet-i milli” daşını sinelerine vuranların hamısından çox İran’a bağlı ğalmış ve yéri gelince de öz tarihi ingilabi vazifelerini yérine yétirmağdan çekinmemişdir.

Varlık Mecmu’ası, Azerbaycan xalğının milli ferhengi varlığına, doğma dil ve edebiyatına, geniş sahalı folklor ve él yaradıcılığına, iftixarlı geçmişine tükenmez bedii ve hüneri ğudretine yol açmağ ve onu teze tarihi - ictimai şeraitde daha insani, daha demokratik ve daha ğabağcıl ölküler irae étmek arzusuyula ortaya çıxır.

Biz mecmu’amızın dutduğı bu büyük ve şerefli yolda bütün

46 Azerbaycan Cemiyeti her ne kadar siyasi temayüllerden uzak olarak oluşturulmuşsa da cemiyete gelen bazı üyelerin bu durumu ihlal ederek cemiyeti siyasi bir partiye çevirmeleri üzerine Varlık heyeti bu encümeden ayrılma kararı almıştır. Cemiyet ise birkaç ay sonra Müdde-i Umumluk tarafından kapatılmıştır. (Heyet 1998: 4)

47 Cevat Heyet, “Varlık İyirmi Yaşında”, s.4.

xalğların milli ve ferhengi azadlığına hürmet besleyen insanlar tarafından ihtiram ve i'tiğadla gäbul olunmasına inanırđ.48

Görüldüğü gibi Varlık dergisinin yazıcı heyetinin vurgulamak istediğı ilk düşünce Azerbaycan halkının İran ülkesini bölmek niyetinde olmadığıdır. Zira İnan Ülkesi için milli birliğı savunanların hepsinden daha fazla fedakârlık göstermesini bilmişlerdir. Yıllarca İnan ülkesinde farklı bir medeniyetin içinde ortak yaşayışın bir parçası olmayı bilen Azerbaycan halkı bütün asil milletler gibi kendi kültürel kimliğini saklayarak yaşamıştır. Şimdi ise kendilerine sunulan bir hakla zengin kültür mirasına yeniden sahip çıkma arzusunu duymaktadır. Varlık dergisi bütün halkların milli kültürel bağımsızlıklarına saygı duyan insanların kabulü beklentisi ve Azerbaycan halkının zengin kültürel mirasına, ana dili, edebiyatı, folklor, el sanatları, tarihi ve geniş yaratma kudretine yeniden yol açmak, bu malzemeyi günümüz şartlarıyla daha modern ve yeni tarzı ile sunma amacı ile yola çıktıklarını vurgulayarak yazın hayatına başlamıştır.

Varlık Dergisi sadece Azerbaycan ve İnan'da değil, Amerika ve Avrupa'da da yayılmış, okuyucu bulmuştur. Dergide dünyanın her yerinde yaşayan Azerbaycanlıların yazılarına, makale ve şiirlerine rastlamak mümkündür. Dünyanın uzak köşelerinde yaşayan Azerbaycanlılar özlemlerini sevinç ve kederlerini gönderdikleri mektuplarla Varlık vasıtasıyla soydaşlarıyla paylaşmaktadırlar.49

Sonuç

Doktor Cevat Heyet, ömrünü ülkesinin ve milletinin sorunlarının çözümüne adanmış önemli bir âlimdir. O bir aydın ve iyi yetiştirilmiş bir vatan evladı olarak ülkesinin problemlerini iyi okuyabilmektedir. Ömrü boyunca eline geçen her imkânı bu problemlerin çözümüne vakfetmiştir. 89 yıllık ömrü hiç de rahatlıkla geçmemiştir. O bir doktor olarak bıçağı vasıtası ile mil-

48 "Baş Söz", *Varlık*, S.1, Tahran, 1979, s. 3 - 4

49 Cevat Heyet, "Varlık İyirmi Yaşında", *Varlık*, S. 107, Tehran, 1998, s.41.

letin fiziki rahatsızlıklarını gidermeye çalışırken, bir taraftan kalemıyla milli ve manevi meselelerin halledilmesine çabalamıştır.

İnsanoğlu, ne üzerine bir tehlike sezerse oraya fazla ihtimam gösterir. Azerbaycan halkı ve Cevat Heyet Milliyetlerini ve bağımsızlıklarını tehlikede görmüş be bunun muhafazasına daha fazla mesai harcamanın yerinde olacağı görüşünde birleşmişlerdir. Elbette bu muhafaza ediş, her zaman silahla, savaşla olmayacaktır. Bu bakımdan ülkenin aydını olarak kalem mücadelesinde üzerine düşen vazifeyi sonuna kadar aynı inanç ve kararlılıkla sürdürmüştür. Bu yüzden Cevat Heyet, milli bilinci uyandırmak ve canlı tutmak için Türk dil, kültür ve tarihine ilişkin yüzlerce eser kaleme almıştır. Bugün bu eserler, Türk milletinin hem milli bilincinin yeniden uyanışı için birer muharrik güç vazifesi görürken, hem de Üstat Cevat Heyet'in milletin kalbinde edindiği tahtı ölümsüzleştiren birer abide niteliği taşımaktadırlar.

Kaynaklar

- Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- "Baş Söz". Varlık. S.1. Tahran.
- Bekki, S. (2001). "Doktor Cevad Hey'et 75 Yaşında". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Erzurum. 16:287-293.
- Emiraslanov, E. (2000). Bıçağ ve Çelem, Veten Oğlu - Vetenin Sadığ Doktoru. Bakı: Tehsil Neşriyatı.
- Çarayev, Y. (1995). Doktor Cavad Héy'et, "İki Tayın Ağsağgali". Bakı: Azerbaycan Neşriyatı.
- Çasımlı, M. (1995). Doktor Cavad Héy'et- "Yétmiş İlin İşığı". Bakı: Azerbaycan Neşriyatı.
- Gökdağ, B. - Heyet, M. R. (2004). " İnan Türklerinde Kimlik Meselesi" . Bilig. S. 30. yaz.
- Çurbanov, Ş. (1995). Doktor Cavad Héy'et-"İmkânından Artığ İş Gören Adam". Bakı: Azerbaycan Neşriyatı.

- Heyet, C. (1979). "Azerbaycan Türkçesinin Tarihine Kısa Bir Bakış". Varlık. S.1. Tahran.
- Heyet, C. (1981). "Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı". Varlık. S.24. Tahran.
- Heyet, C. (1982). "Türk Dili ve Lehçelerinin Tarihi Kitabından bir Bölme: Azerbaycan Türkçesinin Adı ve Mövgeyi Hakkında". Varlık. No:34. (Farsça).
- Heyet, C. (1988). Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı. Tahran: Varlık Yayınları.
- Heyet, C. (1996). "Yeni Dilcilik ve Dilimize Tatbiki Meselesi", Varlık, S. 100-1.
- Heyet, C. (1998). "Varlık İyirmi Yaşında". Varlık. S. 107. Téhran.
- Heyet, C. "Doktor Cevad Héy'et'ten Cumhuriyet Reisi Süleyman Demirele Mektup", Varlık, S. 92-1.
- Heyet, M. R. (2005). Prof. Dr. Cevat Heyet, "Prof Dr. Cevat Heyet'in Hayatı ve Eserleri". Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2010). İran Türkleri. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2007). İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik. Erzurum: Eser Ofset.
- Medetli, É. vé İsmayılova,İ. (1995). Doktor Cavad Héy'et, Héy'et Ailesi ve Naxçıvan. Bakı: Azerbaycan Neşriyyatı.
- Memmedova, P. (2000). "Varlık" Jurnalında Edebiyyat Meseleleri. Bakı: Élm.
- Tağiyeva, Ş. (1995). Doktor Cavad Héy'et, "Doktor Cavad Héy'et'i Bize Doğmalaşdıran Nedir?". Bakı: Azerbaycan Neşriyyatı.
- Tofiğ Gızıl, T. (2000.) Bıçağ ve Gelem, "Bir Ömrün Salnaməsi". Bakı: Tehsil Neşriyyatı.
- Xelilov, S. (2000). Bıçağ ve Gelem, Günbatan Fikirli, Gündoğan Duygulu Bir Sima. Bakı: Tehsil Neşriyyatı.
- Xudiyev, N. (2005). Cavad Héy'et Möcüzesi, Bakü.